

УДК 371.4 (081)(092) „20”

**ДОСВІД А.С. МАКАРЕНКА В КОНТЕКСТІ
ВИКЛИКІВ XXI СТОЛІТТЯ**

**В.О. Пашенко
(Полтава)**

У статті аналізуються базові концептуальні положення педагогіки А.С. Макаренка як ключ до розуміння та творчого вирішення проблем сучасної вітчизняної освіти.

Ключові слова: педагогічні ідеї А.С. Макаренка, проблеми вітчизняної освіти, методологія і практика виховання.

В статті аналізуються базові концептуальні положення педагогіки А.С. Макаренка як ключ до розуміння та творчого вирішення проблем сучасної вітчизняної освіти.

Ключевые слова: педагогические идеи А.С. Макаренко, проблемы отечественного образования, методология и практика воспитания.

Basic conceptual position of pedagogics of A.S. Makarenko led to understanding and creative solution of modern native education is analyzed in the article.

Key words: pedagogical ideas of A.S. Makarenko, problems of native education, methodology and practice of education.

Унікальність постаті українського педагога Антона Макаренка в історії світової освіти полягає, перш за все, в тому, що ніколи ідеї жодного іншого просвітителя не знаходили настільки широкої популяризації і такого масового впровадження, як це трапилося з ним. У той же час, нічий педагогічний погляд настільки не потерпав від фальсифікацій та перекручень.

Виглядає як парадокс те, що вітчизняна педагогіка, маючи в своїх руках усі першоджерела, підносячи ім'я Макаренка як класика комуністичного виховання, насаджуючи начебто повсюди його педагогічні методи, разом з тим спотворила його вчення відповідно до вимог ідеологічної кон'юнктури; Захід же, відверто намагаючись деполітизувати і зрозуміти справжній зміст ідей педагога, прагматично оцінити його продуктивні можливості, надзвичайно мало зробив для їх апробації.

Сьогодні рівень демократизації у вітчизняній освіті створив унікальну, ніколи ще не реалізовану можливість послідовно і серйозно, спираючись на архівні і авторські матеріали А.С. Макаренка, з максимальною науковою об'єктивністю встановити істинну сутність його педагогічних ініціатив. Але, на наш погляд, існує принаймні дві тенденції у ставленні української педагогіки до ідей Антона Макаренка, що заважають ученим і педагогам-практикам прагматично проаналізувати його теоретичний спадок у контексті проблем вітчизняного виховання.

Перша — це намагання деяких дослідників у патріотичному захваті відкинути все, що пов'язане з А.С. Макаренком, і канонізувати інших, на

їх думку, більш національно свідомих представників української педагогіки. Такий поділ на “своїх” і “чужих” дуже нагадує наше недалеке минуле. Друга тенденція є більш небезпечною, бо в завуальованій формі руйнує можливість правильного тлумачення макаренківської спадщини, вихолощує її. Вона полягає у надмірному цитуванні, штучному притягненні імені А.С. Макаренка до будь-якої педагогічної проблематики. Ця тенденція віддзеркалює досить знайоме прагнення приховати за авторитетним ім'ям прогалини у власному розумінні педагогічної реальності.

Єдиний конструктивний підхід у макаренкознавчих дослідженнях можливий лише там, де аналіз педагогічних відкриттів Антона Семеновича відбувається на основі неупередженого ставлення і обов'язково у вимірах реалій сучасної освіти. Виявляється, що немає жодної із концептуальних ідей педагога, яка б тою чи іншою мірою не зачіпала гострих педагогічних проблем сьогодення. Нам хотілося б зупинитися на декількох запропонованих А.С. Макаренком ідеях, що помітно актуалізуються в українській освіті і педагогіці нового століття.

Головне, на що не можна не звернути увагу, це повна дезорієнтація вітчизняного виховання. Школа дедалі більше дидактизується, освіта і освіченість розглядаються перш за і більшою мірою як категорії розумового розвитку. В країнах, де школа відмовилася від виховної функції, наприклад у США, значною мірою цю функцію виконує церква. У нашій же державі, де моральний авторитет церкви відроджується ще досить повільно, може скоро не залишитися жодного впливового інституту моралі, а отже і виховання. Тому макаренківський пріоритет виховання над навчанням у шкільній практиці є єдиною реальною перешкодою перетворення українського суспільства на зону виховного вакууму.

Девальвація виховання як шкільної прерогативи відбувається на фоні соціальної кризи. Порівнюючи 20-ті роки минулого століття і сьогодення, важко уникнути аналогії щодо характеру і масштабів соціальної занедбаності дитинства. Безпритульність і бездоглядність, злочинність і аморальний спосіб життя серед неповнолітніх – зараз так само, як і в ті часи, потребують негайного втручання.

Гуманізація освіти, на жаль, на багато років визначила кардинальну колізію у практиці виховної роботи вітчизняної школи – це конфлікт між розповсюдженням індивідуалістської педагогіки та макаренківською парадигмою колективістського виховання. По суті, А.С. Макаренко у своїй практиці знайшов можливість уникнути крайнощів і індивідуалізму і колективізму, гіпертрофії одного з них за рахунок іншого. Це виглядає як парадокс, але сам педагог так пояснював свою логіку: “В міру того як зміцнювався і розвивався дитячий колектив [...], повинні були відмирати і відмирили зайві індивідуалістичні тенденції, але, – говорить він далі, – ті індивідуальні прагнення, які самі по собі не суперечать принципу колективу, залишалися і навіть розвивалися” [1, с.39]. У нашій школі індивідуалістська і колективістська педагогіки повинні перестати бути альтернативними доктринами. Перемога тут мож-

лива лише там, де будуть знайдені такі гармонійні форми їх поєднання, які б одночасно дозволили задовольнити, з одного боку, суспільні і громадські інтереси, а з іншого – права особистості, її свободу і недоторканість. Що ж стосується інтересів суспільства, то треба визнати: колективістська педагогіка А.С. Макаренка давала незрівнянно менше деструктивних і антигромадських проявів, аніж сучасна індивідуалістська педагогіка розвинених країн світу.

З діалектики суспільних і особистісних інтересів витікає наступна проблема – єдності свободи і відповідальності, прав і обов'язків як необхідної умови виховання вільної, соціально відповідальної особистості. Вирішення цієї проблеми є чи не найважчим завданням у роботі і вчителів, і керівників закладів освіти. Час від часу ми стаємо свідками деформації цього закону в той або інший бік. Але в будь-якому випадку необмеженість свободи чи гіпертрофія відповідальності руйнує процес виховання.

Очевидно, більшість невдач виховного процесу в українських школах відбувається сьогодні завдяки небажанню або невмінню педагогів забезпечити чітко сформульовану А.С. Макаренком вирішальну вимогу ефективності виховного впливу – розумне поєднання розвитку моральних уявлень учнів з організацією відповідного досвіду, що переводить ці уявлення у площину діяльності, вчинку, звички. “Скільки б ви не створювали правильних уявлень про те, що треба робити, – писав педагог, – але якщо ви не виховате звички долати тривалі труднощі, я маю право сказати, що ви нічого не виховали. Одним словом, я вимагаю, щоб дитяче життя було організоване як досвід, що виховує певну групу звичок...” [2, с. 34]. Макаренко не заперечував ролі моральної проповіді, але як окремих і єдиний метод. Як це не прикро, кримінальні хроніки є чудовою ілюстрацією зворотного ефекту домінуючого в українських школах “словесного виховання”.

Існує одне питання, яке так і не змогла вирішити ні радянська, ні сучасна українська школа. Сприймаючи як аксіому ідею про цілісність особистості дитини, ми продовжуємо повторювати одну і ту саму помилку – роботу по ізольованим напрямкам виховання (громадянське, естетичне, трудове, моральне, національне, екологічне тощо). А.С. Макаренко застерігав: “Людина не виховується частинами, вона створюється синтетично всією сумою впливів” [2, с. 119], “...ми повинні прагнути до оволодіння синтезом, цілою, не розкладеною людиною і навчитися так організовувати виховання, щоб наші досягнення характеризувалися вдосконаленням системи даної особистості в цілому” [3, с. 13-14].

Як це дивно не звучить, але А.С. Макаренко ще у 20-ті роки минулого століття започаткував те, що ми зараз розуміємо під поняттям “громадянське виховання”. Він, по суті, є першим і найбільш вдалим практиком у формуванні якостей, необхідних для повноцінного соціального функціонування індивіда. Поруч з цим, історія його виховних закладів дає чудові приклади т. з. “громадянського виховання”. Стала вже класичною знайома нам зі сторінок “Педагогічної поеми” практика культурної, соціальної, екологічної і навіть естетичної експансії колонії ім. М. Горького на відповідній території.

Говорячи про А.С. Макаренка, не можна обійти увагою й ще одну з його педагогічних ініціатив, яка набуває сьогодні особливого змісту – систему професійної підготовки майбутнього вчителя. Зміни, викликані швидкою інформатизацією суспільства, закономірно потягли за собою структурні зрушення у змісті, методах, тривалості і навіть темпах освіти. Це неодмінно висунуло свої вимоги до рівня і характеру професіоналізму вчителя. Дедалі ми все більше впевнюємося – сучасний учитель – це технолог. Висловлена А.С. Макаренком ще у 30-ті рр. ідея технологізації педагогічного процесу за аналогією з процесом виробничим зараз стає вже повсякденною реальністю. Але педагогічна технологія неодмінно поєднує в собі, поряд з інструментальними і методологічними, ще й особистісні, тобто суто людські засоби. Тому ми знову повертаємося до макаренківського бачення складових професійної майстерності педагога і шляхів виховання цієї майстерності. Хоча за час, що пройшов з моменту створення перших кафедр педагогічної майстерності, встигла сформуватися ціла низка наукових шкіл і відбулась апробація великої кількості експериментальних програм, не можна говорити, що ми цілком осягнули глибину уявлень А.С.Макаренка про методологію формування педагогічної техніки майбутнього вчителя.

Як бачимо, продуктивні макаренківські ідеї – це невикористаний, але надзвичайно потужний методологічний і технологічний ресурс вітчизняної освіти. Завдяки своїй багатогранності і феноменологічній складності педагогіка А.С. Макаренка відкриє ще не одну із своїх таємниць педагогам і дослідникам майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. – Т. 1 / Сост.: Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов. – М., 1983.
2. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. – Т. 4 / Сост.: Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов. – М., 1983.
3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. – Т. 8 / Сост.: Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов. – М., 1983.

УДК 371.4.034.001.57

Мариан Быблюк

А.С. МАКАРЕНКО И Л. КОЛБЕРГ. НА ПУТИ СОЗДАНИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ МОРАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА (Влоцлавек, Польша)

Аналізуються моделі морального розвитку, характерні для виховних теорій американського психолога Л. Колберга та радянського педагога А.Макаренка.

Ключові слова: людина, виховання, моральний розвиток, рівень морального розвитку, модель морального розвитку.